

Hermann W. Haller, *Una lingua perduta e ritrovata : L'italiano degli italo-americani*. — Firenze : La Nuova Italia, 1993. — xxvi+200 str.

Hermann W. Haller profesor je talijanistike na sveučilištu u New Yorku. Područje njegova posebna zanimanja jezik je talijanskih iseljenika u Americi i promjene do kojih dolazi uslijed izravna dodira s drugim, dominantnim jezikom i civilizacijom. Uglavnom se bavi istraživanjem govora talijanskih zajednica u New Yorku, važnom središtu u povijesti talijanskog iseljeničtva, budući da u njemu živi oko četvrtina svih talijanskih iseljenika u SAD. New York time predstavlja reprezentativan uzorak ne samo za talijanski jezik, nego i za višenacionalnost i višejezičnost koji su karakteristični za SAD. O tim pitanjima Haller raspravlja i u svojoj knjizi *Una lingua perduta e ritrovata : L'italiano degli italo-americani* (Izgubljeni i ponovo pronađeni jezik: jezik američkih Talijana). Knjiga je podijeljena u dva dijela, od kojih svaki ima tri poglavlja. U prvome dijelu riječ je o govornom jeziku talijanskih zajednica u Americi, dok se u drugome raspravlja o pisanom jeziku. U dodatku se nalaze svjedočanstva talijanskih iseljenika o životu u Americi, koja vjerno odražavaju govor informanata. Slijedi bibliografija radova o talijanskom jeziku u SAD, indeks imena i indeks posuđenica: anglicizama u talijanskom i talijanizama u engleskom.

Prvi dio knjige, pod naslovom *L'italiano parlato nelle comunità italo-americane* (Talijanski koji se govori u talijanskim zajednicama u Americi), dijeli se na sljedeća poglavlja: 1. *Le varietà dell'italiano parlato negli Stati Uniti* (Varijante talijanskog koji se govori u SAD), 2. *Tra pidgin e italiano regionale: la lingua degli italo-americani* (Između pidgina i regionalnog talijanskog: jezik američkih Talijana), i 3. *Dialetti amati e disprezzati* (Voljeni i prezreni dijalekti).

U prvom je poglavlju riječ o varijantama koje se koriste u talijanskim zajednicama u Americi, te razlikama u odnosu prema autohtonomo razvoju jezika u Italiji. Dok se dijalekatna uporaba u Italiji sve više ograničava na dom i obitelj, ili se u potpunosti gubi uslijed dominacije standardnoga jezika, dijalekti su desetljećima ostali jedini način komunikacije u iseljeničkim zajednicama. Pri tom su uglavnom dijelili zajedničku sudbinu: nisu se mogli koristiti za sporazumijevanje s obrazovanim Amerikancima koji su naučili standardni talijanski, komunikacija s govornicima drugih talijanskih dijalekata bila je otežana, a povratkom u Italiju iseljenici bi se nerijetko našli u neugodnoj situaciji govornika arhaičnih varijanti koje se u matičnoj zemlji više ne koriste. U tom se socio-kulturnom kontekstu razvila nestandardna *lingua franca*, interdijalekatni talijanski s funkcijom "visokog" registra. Autor je taj

govor istražio na temelju anketa provedenih kod nekoliko naraštaja iseljenika, i opisao njegove fonološke i morfosintaktičke osobine. Zanimljivo je primijetiti da dijalektalizmi prevladavaju u odnosu prema angloameričkim posudenicama (85% prema 15%). Analiza uporabe nestandardnih elemenata u odnosu prema zemljopisnim i društvenim varijablama ukazuje na određene razlike među ispitanicima prema porijeklu, obrazovanju, dobi i generacijskoj pripadnosti. Kod neobrazovanih pripadnika prve generacije dolazi do visokog stupnja konvergencije između njihova dijalekta i engleskog jezika, budući da nisu imali mnogo dodira s standardnim talijanskim, a engleski nisu uspjeli savladati dovoljno dobro. Obrazovaniji iseljenici također koriste dijalektalne elemente u "visokom" registru, no do konvergencije s engleskim ne dolazi. Pripadnici druge generacije naučili su nestandardne varijante talijanskog jezika od roditelja i djedova. Registar koji roditelji i djedovi smatraju "visokim", za njih postaje nizak, te prednost daju engleskom jeziku. Primjećuje se pad kompetencije u korištenju talijanskog jezika. Taj će naraštaj prenijeti trećoj generaciji samo pokoju talijansku frazu ili riječ. Prema autoru, korištenje talijanskog samo unutar obiteljskog kruga i uže zajednice jedan je od uzroka pada jezične kompetencije već u drugoj generaciji.

U drugom je poglavlju riječ o distribuciji govornih varijanata koje talijanski iseljenici koriste u obitelji, na poslu, u školi i raznim afektivnim kontekstima. Stariji se ispitanici zalažu za bilingvizam (dijalekt/engleski), ispitanici srednjih godina (36–45 godina) smatraju da bi trebalo poticati trilingvizam, pri čemu bi se dijalekt koristio u domu i obitelji, standardni talijanski jezik za boravak u Italiji, a engleski za život u Americi. Primjećuje se izražena sklonost za standardne jezike kod mladih (74%), kod kojih je istovremeno i stav prema dijalektima i drugim jezičnim varijantama pozitivniji (55%) nego kod starijih naraštaja.

U trećem je poglavlju riječ o stavovima talijanskih iseljenika prema jeziku (vlastitom dijalektu, hibridnom registru i engleskom jeziku). Dok engleski sve više prodire u područja u kojima se ranije govorio talijanski, talijanski jezik ostaje važnim simbolom grupne solidarnosti iseljenika. Engleski je neophodan za društveni uspon i javni život, dok je talijanski jezik porijekla, korijena, etničkog identiteta, obitelji i uže zajednice, koji ima važnu afektivnu funkciju.

Drugi se dio knjige sastoji od sljedećih poglavlja: 4. *L'italiano dei mass media negli Stati Uniti* (Talijanski jezik u masovnim medijima u SAD), 5. *Un quotidiano protagonista: «Il Progresso Italo-Americano»* (Jedan dnevni list: »Talijansko-američki napredak«), i 6. *Italianismi nell'anglo-americano* (Talijanizmi u američkom engleskom).

U četvrtom i petom poglavlju riječ je o američkim masovnim medijima

namijenjenima talijanskim iseljenicima. Primjećuje se sve manja zastupljenost talijanskog jezika u tisku i na radiju, te sve veći prodor engleskog jezika u publikacije namijenjene talijanskoj zajednici. Publikacije na talijanskom jeziku uglavnom prate pripadnici prve generacije, dok zanimanje za njih slabi kod pripadnika drugog naraštaja. Pripadnici treće i četvrte generacije često više ne znaju talijanski i stoga ne prate publikacije i emisije na tom jeziku. Premda postoji izraženo zanimanje za talijansku kulturu, to ne pridonosi dovoljno očuvanju samoga jezika. Ugled engleskoga jezika, želja za društvenim usponom, te jezična politika kojom se podupire uporaba dominantnog jezika, važni su faktori u procesu asimilacije različitih etničkih skupina u SAD.

U petom se poglavlju analiziraju jezični dodiri na primjeru talijanskog dnevnog lista s najdužom tradicijom, *Il Progresso Italo-Americano*. Analizirajući jezik novina, autor primjećuje da se neprilagođene engleske posuđenice koriste vrlo rijetko, i to samo za predmete ili pojmove za koje ne postoje talijanski ekvivalenti. Nasuprot tome, česta je uporaba prilagođenih posuđenica, izvedenica i, osobito, prevedenica. Prisutan je izrazit purizam u odnosu prema anglicizmima, što je u suprotnosti s tolerantnim stavom talijanskih medija u matičnoj zemlji, dok se s druge strane pretjerano koriste jezični i stilski arhaizmi. Takav stav prema anglicizmima posljedica je situacije u kojoj engleski predstavlja izravnu prijetnju očuvanju talijanskog jezika.

U šestom je poglavlju riječ o talijanizmima u engleskom jeziku. Dok su u ranijim razdobljima talijanske posuđenice bile vezane uz područja glazbe, umjetnosti, arhitekture, plesa, književnosti, društvenog života, financija itd., danas se javljaju rijetko i vezane su uglavnom uz modu i gastronomiju. Talijanske su posuđenice uglavnom neprilagođene, a na prevedenice i primjere semantičkog posuđivanja nailazi se vrlo rijetko.

Na kraju, autor zaključuje da se talijanski jezik u Americi sve više gubi, do čega dolazi uslijed sociodemografske evolucije, tj. nestajanja prve i druge generacije, nepostojanja talijanskog standarda koji bi se prenosio s jednog naraštaja na drugi, negativnog odnosa prema dijalektu, koji se smatra jezikom siromašnih i neobrazovanih, te prevlasti engleskog jezika. Autor se zalaže za očuvanje talijanskog jezika u Americi, i izlaz nalazi u multilingvizmu i multikulturalnosti kao izrazu bogate i složene talijansko-američke tradicije.

Ova je knjiga koristan izvor podataka za svakoga tko se bavi problematikom izravnih jezičnih dodira, očuvanjem i nestajanjem jezika, jezičnom politikom, te problemima iseljeničtva općenito. Domaćem čitatelju može biti zanimljiva zbog mogućih paralela s jezičnom situacijom hrvatskih iseljenika u Americi.

Lelija Sočanac